

vanuit het oogpunt van mannelijkheid en ontbreekt dit perspectief in de conclusies van hoofdstukken 5 en 7.

Sex and Drugs before Rock 'n' Roll graaft niet diep genoeg om de betekenis van mannelijkheid in de jeugdcultuur van de vroege Republiek werkelijk bevredigend te analyseren. Misschien is dat ook teveel gevraagd voor een studie die wegens durft in te slaan die voor de Nederlandse Republiek nog nauwelijks verkend zijn. In andere opzichten is Roberts er bovendien wel degelijk in geslaagd een overtuigend beeld te schetsen van een subcultuur die met haar gedragscodes en gebruiken in ieder geval minstens één generatie stedelingen in de Republiek gevormd heeft.

Dorothee Sturkenboom

Jan Willem Stutje, *Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Een romantische revolutionair*, Antwerpen/Gent/Amsterdam: Houtekiet/Amsab/Atlas Contact, 2012) 551 p.
ISBN België 9789089242044 / Nederland 978909789045021249.

Na de alom goed ontvangen biografieën van de Nederlandse communist Paul de Groot en de Belgische trotskist Ernest Mandel heeft Stutje deze keer een vuistdik boek afgeleverd over een van de aartsvaders van de Nederlandse arbeidersbeweging, Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919). Van deze vroege Nederlandse socialist staat in onze hoofdstad een standbeeld. Dat hem die eer te beurt is gevallen, was voor veel van zijn tijdgenoten en geestverwanten niet vreemd. Velen noemden hem in zijn actieve jaren niet voor niets 'us Ferlosser'. Ook ging hij om met de groten van het internationale socialisme, van Karl Marx tot Peter Kropotkin.

In iets meer dan 350 pagina's, verdeeld over 12 hoofdstukken, beschrijft de auteur op chronologische wijze het leven van de man die zijn eigen leven samenvatte als 'Van christen tot anarchist'. De levensbeschrijving staat tegen de achtergrond van het maatschappelijke kader waarbinnen de gewezen dominee zich bewoog. Zo werd hij veroordeeld tot majesteitsschennis wegens een artikel in zijn weekblad *Recht voor Allen*. Hierin stond dat koning Willem III 'zoo weinig van zijn baantje maakt' (p. 116). Ondanks de tenlastelegging van smaad en laster ging het blad door met het telkens weer aangeven wat de koning wekelijks kostte en wat hij de maatschappij opleverde. Het antwoord luidde steevast vier vraagtekens. Domela Nieuwenhuis werd als verantwoordelijke tot een jaar gevangenis veroordeeld. Hij ging er als een trotse Jezus-figuur in en kwam er in 1887 lichamenlijk zwaar aangeslagen uit.

Een voorbeeld van de ideologische worsteling waar Domela Nieuwenhuis mee te maken kreeg, was de ontwikkeling binnen de vroege arbeidersbeweging naar een striktere organisatievorm. De ideeën van zowel Troelstra als Polak waren hem een gruwel. Beiden stonden een bijna militaristische organisatie van respectievelijk de politieke partij en de vakbeweging voor. De man die mede aan de basis had gestaan van de eerste landelijke sociaal-democratische politieke organisatie en de eerste vakcentrale in Nederland voelde zich daarentegen nog steeds vooral thuis bij een federatieve organisatie. Die voorkeur had te maken met zijn keus voor een revolutionaire omwenteling van de maatschappij. De anderen, onderdeel van de internationaal gezien veruit grootste sociaal-democratische stroming, zagen meer heil in een stapsgewijze verbetering van de arbeids- en leefomstandigheden van het volk. Ze deden dat door te pogen van binnenuit invloed uit te oefenen op het regeringsbeleid. Daarin gingen ze heel ver

door in 1914 bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog massaal hun regeringen te steunen. Domela Nieuwenhuis en een kleine kring van gelijkgezinden hielden echter vast aan een antimilitaristische houding en wezen dit 'hoogverraad jegens de proletarische solidariteit', zoals Herman Gorter het noemde, af. Principieel was hij tot de laatste snik, maar zijn maatschappelijke rol was inmiddels vrijwel uitgespeeld. Nog eenmaal bewezen duizenden eer aan de man die als een prediker velen de uitweg uit de onderdrukking had gewezen. Dat was bij zijn crematie in november 1919 en de onthulling van zijn standbeeld.

Domela Nieuwenhuis was bij leven een icoon van de arbeidersbeweging en ook delen van de protestbeweging van de jaren 1960 lieten zich door hem inspireren. Ook voor hen was hij de voorvechter van een protestbeweging die wars van partij-dogma's de mensheid aanzette tot zelf denken en zelf handelen. Stutje laat in zijn boek echter veel meer zien dan het plaatje van de principiële strijder voor een betere wereld. Goed naar voren komt bijvoorbeeld het persoonlijke leed dat de man heeft ondervonden. Drie keer ontviel hem een echtgenote en vijf kinderen overleden eerder dan hun vader. Ook de tegenstrijdigheden tussen Domela's theoretische opvattingen en praktische opstellingen worden uitgebreid besproken. Hij leek namelijk voor velen een verlosser, maar was in de werkelijkheid een gewoon mens van vlees en bloed. Deze 'apostel van de arbeiders' zoals hij in een eerdere biografie is genoemd, had ook zijn onhebbelijkheden en was niet wars van enige egotripperij. Ook de verwijten die Domela Nieuwenhuis de latere sociaal-democratie maakte en zijn ontdekking dat ook de door hem eerder zo bewierookte Karl Marx minder ophad met het zelf handelen van de arbeiders dan hij hoopte, staan in contrast met zijn eigen 'antidemocratische, soms autoritaire manier' (p. 366) van optreden. Ook zijn standpunten over de internationale broederschap der mensheid en de gelijkheid tussen man en vrouw verhielden zich moeizaam met de ook bij Domela Nieuwenhuis ingesleten negentiende eeuwse houding tegenover joden en vrouwen. Hij was wat dat betreft een kind van zijn tijd zoals hij dat ook was in zijn romantische kijk op de revolutie.

Voor een recensent die zelf tijdens de naweeën van de beweging van 1968 kennis maakte met het gedachtegoed van Ferdinand Domela Nieuwenhuis is het boek van Stutje een verrijking van zijn beeld van de voorvader van de arbeidersbeweging in Nederland. Dat de schrijver sympathie voor de persoon Domela Nieuwenhuis heeft, is duidelijk, maar kritisch is hij ook. Het is daarmee een evenwichtige biografie en zeker geen hagiografie. Om het boek echter niet alleen voor intellectuelen aantrekkelijk te maken, zou het nog een keer moeten verschijnen, zonder de 180 pagina's noten en verwijzingen, maar met vertaling van de talloze citaten in het Frans, Duits en Engels.

Sjaak van der Velden

Manon van der Heijden, *Civic Duty. Public Services in the Early Modern Low Countries* (Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2012)
viii+222 p. ISBN 978-1-4438-3501-5.

In *Civic Duty*, Van der Heijden explores the provision of public services in the towns of the early modern Low Countries, looking closely at the institutions and individuals that provided public amenities, as well as the development of these services between 1500 and 1800. In the introductory chapter, she reviews different historiographical and meth-